

УДК: 349.243:331.45(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.56>

ЗАСАДИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Пожарова О.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»;
ORCID: 0000-0002-0792-1561
e-mail: pogarovaov@onu.edu.ua*

Пожаров Ю.В.,
*адвокат,
Рада адвокатів Одеської області*

Пожарова О.В., Пожаров Ю.В. Засади безпеки працівників за проектом Трудового кодексу України.

У статті здійснено аналіз проекту Трудового кодексу України стосовно правового регулювання безпеки та здоров'я працівників.

Детально розглянуто Книгу Третю «Безпека та здоров'я працівників» проекту Трудового кодексу України. Встановлено, що дана книга містить у собі норми проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі», які формують нову систему управління у цій сфері.

Досліджено стан імплементації рамкової Директиви Ради 89/391/ЄЕС та цілої низки асоційованих з нею європейських директив у сфері безпеки працівників, а саме: Директиви Ради № 89/654/ЄЕС від 30.11.1989 року щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах; Директиви Ради № 92/85/ЄЕС від 19.10.1992 року про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або годують; Директиви Ради Європейського Союзу № 94/33/ЄС від 22.06.1994 року про захист молоді на роботі у національну юридичну практику.

Здійснено аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері охорони праці та звернуто увагу на необхідність оновлення національного трудового законодавства. Виокремлено основні напрямки реформування у сфері безпеки, а саме: загальні вимоги безпеки праці та захисту здоров'я працюючих на робочих місцях, безпека машин, безпека електрообладнання, засоби індивідуального захисту, використання вибухових речовин, гірничі роботи та захист від шуму.

Встановлено, що проект Трудового кодексу України передбачає зміну правових акцентів з «безпеки праці» або «охорона праці» - на європейський принцип «безпеки працівника». Наслідком реалізації даного принципу на практиці буде досягнення повного усунення або мінімізації ризиків для життя і здоров'я кожного працівника.

Розглянуто норми, які регулюють питання безпеки та здоров'я окремих категорій працівників, а саме: працівниць (вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, та працівниць, які годують грудьми), працівників, які не досягли 18-річного віку, працівників з інвалідністю та зроблено висновок про те, що у проекті Трудового кодексу України не приділено відповідної уваги особливостям праці працівниць, які мають дітей віком до трьох років, або мають дитину з інвалідністю, або самостійно виховують дитину, що потребує подальшого доопрацювання.

Вносяться пропозиції щодо необхідності закріплення у проекті Трудового кодексу України мінімальних обсягів фінансування витрат, які здійснюються за рахунок коштів роботодавця на безпеку та здоров'я працівників на роботі.

Ключові слова: охорона праці, безпека працівників, умови праці, працівниці, вагітні працівниці, роботодавець, охорона здоров'я на виробництві, трудова діяльність, європейські стандарти, Директиви, проект Трудового кодексу України.

Pozharova O.V., Pozharov Y.V. Basics of worker safety under the draft Labour Code of Ukraine.

The article analyses the draft Labour Code of Ukraine with regard to legal regulation of safety and health of employees.

The author examines in detail Book Three «Safety and Health of Employees» of the draft Labour Code of Ukraine. It is established that this book contains the provisions of the draft Law of Ukraine «On Safety and Health of Workers at Work», which form a new system of management in this area.

The article analyses the state of implementation of the Council Directive 89/391/EEC, Council Directive 89/654/EEC of 30 November 1989 on minimum safety and health requirements in work areas; Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on measures to improve the safety and health at work of pregnant, recently given birth or lactating workers; Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work in national legal practice.

The author analyses the current regulatory legal acts in the field of labour protection and draws attention to the need to update the national labour legislation. The main areas of reform in the field of safety are highlighted, namely: general requirements for occupational safety and health protection at workplaces, machine safety, electrical equipment safety, personal protective equipment, use of explosives, mining operations and noise protection.

The author establishes that the draft Labour Code of Ukraine provides for a change of legal emphasis from «labour safety» or «labour protection» to the European principle of «employee safety». The consequence of implementing this principle in practice will be the achievement of complete elimination or minimisation of risks to the life and health of each employee.

The author examines the rules governing the safety and health of certain categories of employees, namely, female employees (pregnant employees, employees who have recently given birth and breastfeeding employees), employees under the age of 18, employees with disabilities. Concludes that the draft Labour Code of Ukraine does not pay due attention to the specifics of work of employees who have children under the age of three, or have a child with a disability, or are raising a child on their own, which requires further elaboration.

Proposals are made regarding the need to enshrine in the draft Labour Code of Ukraine the minimum amount of funding for expenses incurred at the expense of the employer for the safety and health of employees at work.

Key words: labour protection, safety of employees, working conditions, employees, pregnant employees, employer, occupational health and safety, labour activity, European standards, Directives, draft Labour Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Не зважаючи на введення воєнного стану на території нашої держави та власне активні бойові дії, які вплинули на всі сфери життєдіяльності суспільства, стратегічною метою нашої держави є досягнення європейських стандартів у всіх сферах життя: політичній, соціальній, економічній і, в тому числі, у сфері праці, зокрема, у сфері організації безпеки та здоров'я працівників на роботі. З метою імплементації основних положень Директиви Ради 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі та формування нової національної системи запобігання професійним ризикам було розроблено проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі». Норми даного проекту Закону було включено до проекту Трудового кодексу України, який було підготовлено Міністерством економіки України та оприлюднено для обговорення у 2024 році. Книга третя проекту Трудового кодексу України має назву «Безпека та здоров'я працівників» складається із чотирьох розділів та направлена на вирішення ключової проблеми пов'язаної з неефективністю існуючого способу державного регулювання безпеки та здоров'я працівників.

Саме тому дослідження стосовно виділення проблем правового регулювання безпеки й здоров'я працівників за проектом Трудового кодексу України та встановлення, наскільки його норми відповідають європейським стандартам і вимогам часу є надзвичайно актуальним.

Стан опрацювання даної проблематики. Теоретичні та практичні аспекти правового регулювання безпеки працівників на виробництві досліджували у своїх працях: Березуцький В.В., Дараганова Н.В., Жидецький В.Ц., Зеркалов Д.В., Ізуїта П.О., Яремко З.М. та інші. Оскільки рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня правового забезпечення цих питань, тобто від якості та повноти викладення відповідних вимог в законах,

тому запропонований проект Трудового кодексу України, а саме книга третя «Безпека та здоров'я працівників» потребують детального аналізу.

Метою статті є здійснення правового аналізу норм проекту Трудового кодексу України у сфері безпеки та здоров'я працівників на відповідність європейським стандартам у цій сфері, зокрема: щодо імплементації рамкової Директиви Ради 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, Директиви Ради № 89/654/ЄЕС від 30.11.1989 року щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах; Директиви Ради № 92/85/ЄЕС від 19.10.1992 року про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або годують та Директиви Ради Європейського Союзу № 94/33/ЄС від 22.06.1994 про захист молоді на роботі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна організація праці у червні 2022 року ухвалила рішення щодо внесення змін до параграфу 2 Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці, зокрема, включити до нього «безпечне та здорове робоче середовище» як основний принцип і основне право у світі праці. Також, на 110-й сесії Міжнародна конференція праці вирішила визначити Конвенцію МОП № 155 року про безпеку та здоров'я на роботі від 1981 року і Конвенцію МОП № 187 про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі від 2006 року – основними конвенціями [1]. Таким чином, Міжнародною організацією праці проголошено, що охорона праці є частиною основних прав людини, тобто згідно зі статутом МОП, усі 187 держав-членів мають забезпечити «фундаментальне право на безпечне та здорове робоче середовище».

Основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності та принципи державної політики у цій сфері, регулює Закон України «Про охорону праці», який було прийнято ще у 1992 році [2] та Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року, а саме: Глава XI «Охорона праці» [3], тощо.

На сьогодні кілька десятків міжнародних нормативних актів та договорів, до яких приєдналася Україна, а також більше сотні національних законів України також мають точки перетину із сферою охорони праці. Для регулювання окремих питань охорони праці діють понад 2000 підзаконних нормативних актів. Однак, значний обсяг в більшості випадків застарілих нормативно-правових актів з безпеки та гігієни праці не відповідають реальним потребам в організації безпеки і носять формальний характер.

Інтеграція України у Європейське співтовариство потребує приведення національного законодавства у відповідність з законодавством Європейського Союзу. З цією метою було розроблено проекти законів України «Про безпечність промислової продукції», «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [4], розроблюються нові нормативно-правові акти, ведеться робота по внесенню змін до діючих нормативних актів по таким напрямкам: загальні вимоги безпеки праці та захисту здоров'я працюючих на робочих місцях, безпека машин, безпека електрообладнання, засоби індивідуального захисту, використання вибухових речовин, гірничі роботи, захист від шуму. Крім цього, особлива увага приділяється створенню умов для покращення роботи щодо профілактики соціальних ризиків, у т. ч. домагань на робочому місці, стресів, депресій; аналізу ризиків, які по'язані з роботою, у т. ч. психологічних та соціальних ризиків; особливостей організації роботи та робочого часу, у т. ч. працівників із тимчасовою зайнятістю, з нестандартними формами зайнятості; профілактики професійних захворювань та особливостей роботи окремих категорій працівників, у т. ч. враховуючи «гендерний фактор».

На виконання підпункту 4 пункту 3 другого розділу Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» підготовлено та оприлюднено для обговорення у 2024 році проект Трудового кодексу України (далі – проект ТК) [5]. І хоча, це дійсно, позитивний крок на шляху реформування національного трудового законодавства враховуючи імплементацію міжнародних стандартів, деякі положення проекту потребують доопрацювання.

Аналізуючи першу книгу проекту ТК слід звернути увагу, що правове регулювання трудових відносин повинне ґрунтуватися на засадах забезпечення права кожного працівника на належні, безпечні і здорові умови праці. Державні гарантії щодо реалізацію конституційного права кожного працівника на охорону його життя та здоров'я у процесі трудової діяльності закріплено у статті 7 проекту ТК. Крім цього, «право на безпечні та здорові умови праці, включаючи право на отримання інформації щодо умов праці та вимог безпеки та здоров'я працівників на роботі, а також

право на відмову від виконання роботи в умовах, що не відповідають цим вимогам» – віднесено до основних прав працівників, але серед основних обов'язків працівників є також зобов'язання дотримання норм з безпеки та здоров'я на роботі.

Можемо конститувати, що проект ТК передбачає зміну правових акцентів з «безпека праці» або «охорона праці» – на європейський принцип «безпека працівника», в наслідок цього головним завданням має стати не встановлення вимог до процесу організації безпеки, але до результативності цього процесу – досягнення повного усунення або мінімізації ризиків для життя і здоров'я кожного працівника.

Також проект ТК передбачає визначення ключових термінів та понять в цій сфері, зокрема: «безпека та здоров'я працівника на роботі», «шкідливий професійний фактор», «безпечні умови праці», «умови праці», «небезпека», «нешасний випадок», «культура безпеки», «робоче середовище», «національна програма у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі», «аудит системи управління безпекою та здоров'ям працівників на роботі», «ідентифікація небезпек», «оцінювання професійних ризиків» і багато інших.

З метою оновлення та формування компетентностей із безпеки на роботі відповідно до професійних стандартів звернуто увагу на безперервний професійний розвиток працівників через професійне навчання, післядипломну освіту, курси підвищення кваліфікації, тощо.

Посилена увага приділена захисту генетичного спадку працівників.

Передбачається запровадження системи мінімальних вимог щодо безпеки та здоров'я працівників, та регулярне здійснення роботодавцем оцінювання ризиків, які можуть виникнути на конкретному робочому місці.

Фактично пропонується запровадити нову національну систему запобігання виробничим ризикам. Роботодавець на місцях повинен забезпечити функціонування системи управління безпекою працівників на роботі втілюючи наступні принципи: 1) уникнення небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків; 2) оцінювання небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків, яких не можна уникнути; 3) усунення небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків у джерелах їх виникнення; 4) адаптації працівника до умов праці, зокрема під час облаштування робочого місця/зони, вибору методів праці та робочого обладнання, з метою полегшення монотонної роботи та роботи в ритмі, заданому обладнанням, та запобігання або зменшення впливу небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків на працівника, зокрема з урахуванням гендерних особливостей; 5) адаптації умов праці до технічного прогресу; 6) заміни небезпечного робочого обладнання, робочих процесів, небезпечних та шкідливих професійних факторів фізичної, хімічної, біологічної та іншої природи на безпечні або менш небезпечні; 7) розроблення політики запобігання професійним ризикам, що охоплює організацію роботи, умови праці, соціальні відносини та вплив факторів, пов'язаних із робочим середовищем; 8) надання заходам колективного захисту пріоритету перед заходами індивідуального захисту працівників; 9) забезпечення інформування працівників про умови праці, проведення навчання з питань безпеки та здоров'я працівників на роботі та інструктажів (стаття 144 проекту ТК). Потрібно зазначити, що послідовна ієрархія цих принципів визначена Директивою Ради № 89/391/ЄЕС (стаття 6) [6].

Водночас, слід підтримати висновок СПО об'єднання профспілок, що Книга третя «Безпека та здоров'я працівників» проекту Трудового Кодексу України звужує зміст існуючих прав та гарантій працівників, які зайняти на роботах з важкими та шкідливими умовами праці. Необхідно більш чітко визначити право працівника на компенсацію за роботу в умовах підвищеної небезпеки та у випадку відмови від роботи, яка загрожує життю та здоров'ю, а також, збереження місця роботи та середнього заробітку у період відновлення працездатності (у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання) [7].

У проекті ТК фінансування витрат на безпеку та здоров'я працівників на роботі, пов'язаних із виконанням обов'язків роботодавця, здійснюється за рахунок коштів роботодавця, але бажано встановити мінімальні обсяги цих витрат.

Розділ IV Книги III проекту ТК «Інші положення» регулює питання безпеки та здоров'я окремих категорій працівників, а саме: працівниць (вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, та працівниць, які годують грудьми), працівників, які не досягли 18-річного віку, працівників з інвалідністю. Відсутні норми, які стосуються залучення працівниць до підземних робіт, підіймання та переміщення речей, тощо. Взагалі не приділено відповідної уваги особли-

востям праці працівниць, які мають дітей віком до трьох років, або мають дитину з інвалідністю, або самостійно виховують дитину.

Висновки. Враховуюче вищевикладене, можна дійти висновку, що проект Трудового кодексу України закріплює засади безпеки працівників через запровадження фактично нової національної системи запобігання виробничим ризикам. Дана система заснована на принципах оцінювання, контролю ризиків та управління ними, які є базовими для побудови подібних систем у розвинених країнах Європи. Запропоновано модернізацію системи безпеки та здоров'я працівників здійснювати змінюючи також традиційні підходи до мотивації правильних дій з організації безпеки. Однак, питання щодо безпеки та здоров'я окремих категорій працівників, питання технічного та процедурного характеру потребують подальшої деталізації та доопрацювання враховуючи вимоги статті 22 Конституції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпечне та здорове робоче середовище – основний принцип і основне право у світі праці. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_853720.pdf (дата звернення: 14.02.2024).
2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
4. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України № 10147 від 13.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42995> (дата звернення: 14.02.2024).
5. Трудовий кодекс України: проект від 12.01.2024 р. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf (дата звернення: 14.02.2024).
6. Директива Ради № 89/391/ЄЕС про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі від 12.06.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (дата звернення: 14.02.2024).
7. Загальні (попередні) зауваження СПО об'єднання профспілок до проекту Трудового кодексу України. URL: <https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/48-spo-pro-proyekt-tku.pdf> (дата звернення: 14.02.2024).